

KİTAP TANITIMI: Şİ'A VE EHL-İ SÜNNET FIKHINA GÖRE MUT'A

BOOK PRESENTATION: MUT'A ACCORDING TO SHI AND THE THE EHL-I SUNNAH JURISPRUDENCE

Dr. Şükrü AYRAN

Bitlis Eren Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

e-posta: cemilmeric1313@gmail.com

ORCID ID: 0000000201290973

ATIF: Ayran, Şükrü "Kitap Tanıtımı: Şi'a Ve Ehl-İ Sünnet Fıkhına Göre Mut'a", Sad:
Hikmet Yurdu, CİLT: 14, SAYI: 27, 2021/1, ss.223-229

Kitap Adı	: Şi'a ve Ehl-i Sünnet Fıkhına Göre Mut'a
Yazar	: Doç. Dr. Ali Duman
Yayıncı	: Hiperyayın
Yayın Yeri	: İstanbul
Yayın Yılı	: 2018
Baskı	: 2
ISBN	: 978-605-281-069-9
Sayfa Sayısı	: 375

"Şia ve Ehl-i Sünnet Fıkhına Göre Mut'a" adlı çalışmada yazar, sahabe döneminden günümüze kadar Şia-Ehl-i Sünnet ekseninde tartışmalara yol açmış mut'a konusunu ele almıştır. Çalışmada tarihi süreç içinde gelişen ve dal budak salan söz konusu tartışmaların kökenine inilmeye gayret edilmiştir. Eserde mut'a konusu baştan itibaren meşru akdi temsil eden nikah ve gayri meşru ilişkiyi temsil eden zina ikilisi üzerinden tartışılarak sunulmuştur. Konuya ilişkin tarafların delilleri karşılaştırmalı bir biçimde ve elden

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Kitap Tanıtımı / Book Presentation

Geliş Tarihi / Received: 23 Kasım/November 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 24 Kasım /November 2020

Yayın Tarihi / Published: 01 Ocak/ January 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Temmuz-Aralık /July-December

Cilt / Volume: 14 Sayı / Issue: 27 Sez / Pub Date: Ocak-Haziran, 2021/1 Sayfa / Pages: 223-229

geldiğince tarafsız ele alınarak mesele sonuca bağlanmaya çalışılmıştır. Mut'a konusu tarihte anlaşıldığı ve uygulanıldığı gibi anlaşılıp anlatılmaya çalışılmıştır. Meselenin günümüze yansıyan yönlerine ise girilmemiştir.

Kitap bir giriş, dört bölüm ve bir sonuçtan meydana gelmektedir. Giriş bölümünde problemin adı konmuş, sınırları belirtilmiş, konuya ilişkin günümüze kadar yapılan Türkçe ve yabancı dil kaynaklar ana hatlarıyla değerlendirilmiştir. Türkiye'de mut'a konusunun çalışılmasına duyulan ihtiyaç, yapılan çalışmaların içeriklerine dair verilen kısa bilgiler eşliğinde ortaya konmuştur(s. 21-28).

Problemin kavramsal çerçevesi olarak tasarlanan birinci bölümde mut'a, nikah ve zina gibi ıstılahların sözlük ve terim anlamlarına değinilmiştir. Fıkıh terminolojisinde dile getirilen mut'a türleri ile çalışmaya konu edinilen mut'atü'n-nisâ (nikah mut'ası) kavramlarının arası kısaca ayrılmıştır. Bu bağlamda mut'a kavramı ile nikah ve zina kavramları arasındaki ilişki tahlil edilmiştir. Evliliğin yapısı, şart ve unsurları yanında onun tabii, kişisel, psikolojik ve toplumsal amaç ve faydalarına değinilmiştir. İnsanın fizyolojik ihtiyaçları üzerinden evliliğe yaklaşılmakla birlikte bu ihtiyaçların evliliğe nikah sayesinde neslin en uygun ortamda devamı şeklinde yansıdığı vurgulanmıştır. Buna karşın zinanın haram oluş gerekçeleri, kişi ve toplum düzeyindeki zararları tarihi arka plan ve hikmetler gözetilerek ortaya konmuştur. Özellikle İslam Hukuku'nda zina suçunun cezası, naslar çerçevesinde tartışılmıştır. Tartışmada fıkıh usulü terminoloji ve birikiminden istifade edilmiştir. Konuya ilişkin kitap ve sünnet delillerinin yanında sahabe uygulaması ve geçmiş ümmetlerin şeriatındaki uygulamalara dair değerlendirmeler kritik edilmiştir. Bölümün son başlığında mut'a işleminin nikah ve zinaya benzeyen yönleri çeşitli boyutlarıyla veciz bir biçimde sunulmuştur. Konuya ilişkin gerekli yorum ve kanaatler, anlatım esnasında dile getirilmiştir. Buna göre mut'a, cüzi benzerlikler bulunmakla birlikte teknik anlamda nikah olmadığı gibi zina da değildir. Mut'anın birbirine zıt iki uygulama olarak nikah ve zinaya göre konumu, kurumsallaşmış nikah ile farklı şekillerde gerçekleşen zina arasında üçüncü bir uygulama olarak müstakil bir yer işgal etmektedir(s. 31-68).

Genellikle mut'a akdinin tarihi arka planına inilen ikinci bölümde mut'anın tarihçesi, tarihten günümüze mutaya benzeyen evlilik türlerinin neler olduğu, bunların hangi toplumlarda, hangi zaman dilimleri içinde ve hangi şartlarda ortaya çıktığı, cahiliye ve ilk dönem İslam toplumunda mut'a uygulamalarına değinilmiştir. Bu bağlamda cahiliye dönemi Arap toplumunda erkek-kadın birlikteliği ve kadının toplum içindeki statüsü, evlilik kurumu, evlilik türleri ve nikah türleri üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır. Coğrafi şartların da bir gereği olarak yerleşik ve göçebe kabile kültür, ekonomi ve siyaset anlayışına dayalı yaşantı sürdüren cahiliye dönemi Araplarının hür veya cariye kadına yaklaşımı, tarihi gerçekler göz önünde bulundurularak ortaya konmuştur. Meşru veya gar-i meşru

erkek ve kadın birliktelikleri, evlilik kurumu, zina, sorumlulukları, çeşitli amaçları ve sonuçları eşliğinde ve tarihi veriler ışığında birçok türüyle irdelenmiştir. Konuya ilişkin terimler, örtüşen ve ayrışan noktalarıyla açıklığa kavuşturulmuştur. Böylece mut'a konusu, diğer erkek-kadın birlikteliklerinden net bir biçimde ayrıştırılmaya çalışılmıştır. Özellikle günümüzde yadırganan veya gayr-i meşru kabul edilen; ama cahiliye döneminde nikah diye isimlendirilen çoğu erkek-kadın birlikteliklerinin birçok türü isim ve uygulanış biçimleriyle sunulmuştur. Cahiliye dönemi Arapları arasında uygulanan mut'a türleri şartları, unsurları, amaçları, varsa yükümlülükleri ve uygulanış biçimleriyle okuyucuya takdim edilmiştir(s. 71-116).

İkinci bölümün "Tarihte Mut'aya Benzer Nikah Türleri"nin ele alındığı başlık altında çeşitli zaman ve kültürlerde çağlar boyu insanlığın mut'aya benzer tarzda yerine getirdiği erkek-kadın birlikteliklerine özel olarak yer verilmiştir. Bu tür birlikteliklerin mut'aya benzerliklerini yanında ondan ayrışan yönleri ayrıntılı ve etraflı bir biçimde ele alınmıştır. Bu evlilik türleri odalık (Concubinage), deneme evliliği, geçici evlilik, levirate evliliği, beena evliliği, mızrak-çadır evliliği ve iç güveylik şeklindedir. Mut'aya benzer bu evlilik türlerinin toplumdan topluma ne tür cüzi farklılıklar gösterdiği ortaya konurken başta dini metinler olmak üzere birçok yabancı kaynaktan yararlanılmıştır. Böylece okuyucuya çeşitli kültürlerde mut'a akdinin mut'aya benzeyen diğer akit türlerinden ayrıştığı yönler geniş bir yelpazede ve tarihi serencam içinde sunulmuştur(s. 117-147).

Mut'anın ilk dönem İslam toplumunda uygulanma biçiminin ele alındığı başlık altında Peygamber (sav) ve dört halife döneminde sahabe arasında mut'anın varlığına ve yokluğuna dair rivayetler ele alınmıştır. Özellikle sahabilerin mut'a yaptığına dair haberler hadis usulü ve fıkıh usulü kriterleri üzerinden değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Mut'a yaptığı kaynaklarda geçen sahabiler tek tek ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Ulaşılan sonuca göre Peygamber (sav) döneminde çeşitli gerekçeler ileri sürerek mut'anın yapıldığı iddiaları, Kur'an ve sahih sünnete dayanacak nitelikte değildir.

Dört halife döneminde yapıldığı söylenen mu'ta iddialarında ise özellikle Hz. Ömer dönemi, Ehl-i Sünnet ve Şia arasında konuya ilişkin ihtilafın yaşanması açısından kırılma noktasıdır. Hz. Ömer'in mut'ayı kesin bir biçimde yasaklaması, Ehl-i Sünnet ve Şia ilim adamlarında birbirine zıt iki bakış açılarıyla değerlendirilmiştir. Ehl-i Sünnet anlayışında, zaten Peygamber (sav) döneminde kaldırılan bir yasağın amansız uygulayıcısı Hz. Ömer figürü ön plana çıkarken Şii anlayışta, var olan meşru bir uygulamayı kendi inisiyatifiyle kaldıran bir Ömer portresi çizilmektedir. Bu tartışma, sadece râşit halifeler dönemiyle sınırlı kalmamış, Abbâsîler döneminden günümüze kadar bazen alevli bazen sönük bir biçimde süre gelmiştir (s. 149-166).

Üçüncü bölümde Şia'nın İmâmiyye (Caferiyye) koluna göre mut'anın yapılışı, unsurları, hükmü ve bu hükmü elde ederken dayandıkları deliller incelenmiştir. Şia'nın genel anlamda cinselliğe bakışının ele alındığı ana başlık altında Şia'nın kadına yaklaşımı ve Şia'da nikah çeşitleri ele alınmıştır. Şia'nın kadına bakışının ele alındığı alt başlıkta, Şii kültürün temelleri hakkında kısa bilgiler verildikten sonra, Şia'da kadın-erkek eşitliği şer'î deliller ve aklî gerekçelendirmeler incelenmiştir. Buna göre Şia kendisine ilişkin tasarruflarda kadına Sünnî mezheplerden daha fazla yetkinlik tanımıştır. Şia'da nikah çeşitlerinin ele alındığı başlık altındaysa uygulama çeşitleriyle birlikte miraslı olan nikah, şahitsiz ve mirassız mut'a nikahı, milk-i yemin nikahı ve tahlil nikahı kısaca konu edilmiştir (s. 169-176).

Şi'ada mut'a konusunun işlendiği üçüncü bölümün diğer alt başlığında öncelikle mut'a akdinin Şi'a fihhına göre ne tür lafızlar kullanılarak yapıldığı ana hatlarıyla ortaya konulmuştur. Ardından bu akdin unsurlarından olan ücretin ve müddetin ne kadar olacağı, tarafların birbirinden faydalanma sınır ve şekilleri dile getirilmiştir (s. 177-183).

Mut'a akdinin şartlarının ele alındığı alt başlıkta ise mut'a akdi yapan taraflar olarak kadın ve erkeğin çeşitli durumları yanında, nafaka, sükna, miras, akdin sona ermesi ve cima sonucunda doğacak çocuğun nesebi üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmuştur. Kısaca söylemek gerekirse Şia'ya göre mut'anın sözleşme şeklinde yapılması, sürenin belirtilmesi ve kadına ödenecek miktar veya eşyanın net bir biçimde tayin edilmesi olmazsa olmaz şartlardandır. Kadına ilişkin şartlar dul, bekar, Müslim, gayr-i müslim, iffetli, ehl-i beyt mensubu, eşin akrabası olup olmaması, mut'a yapılacak kadının sınırı, şahitler, gibi birçok açıdan farklı ve çeşitli sonuçlarıyla çalışmaya yansıtılmıştır. Kadına ilişkin özellikle bazı şartlar konusunda birçok Şii imam ve fakihin meseleye farklı yaklaşımı konu anlatımı esnasında tartışılmıştır. Kocasını uzak beldeye giden kadının mut'a yapma durumu ve ihtiyaçları, erkeğin durum ve ihtiyaçlarına kıyaslanarak erkeğin tercihinine yönelik pozitif ayırım haklı bir biçimde eleştirilmiştir. Genel olarak mut'adaki şartları ilişkin Şia fihhının birbirinden farklı ve yer yer zıt görüşler ihtiva etmesi, okuyucuyu net ve kesin bir hüküm konusunda hayrete düşürmektedir (s. 184-203).

Benzer bir biçimde Şiaya göre mut'anın amacının konu edinildiği bir diğer alt başlıkta, tarihten günümüze mut'a akdinin kişi ve topluma sağladığı iddia edilen faydalar yine kadın aleyhine, erkek leyhine sonuçlanan açık ara pozitif ayırım yakalanarak yazar tarafından haklı bir biçimde eleştirilmiştir (s. 204-208). Mut'a ile nikahın karşılaştırmasının yapıldığı başlık altındaysa her iki akit türünün kesiştiği ve ayrıştığı noktalar özet ve anlaşılır bir biçimde mukayese edilmiştir. Söz konusu mukayese, mut'anın hükmünün daha net bir biçimde açığa çıkarılıp anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Böylece mut'anın hükmünün ortaya konduğu alt başlıkta, tarihi serencam bağlamında mut'anın şer'î sonuç-

larını koymak dışında geriye fazla bir şey kalmamıştır. İmâmiyye/Caferiyye'ye göre mut'a hüküm olarak helaldir. İmâmiyye'de mut'ayı namaz, oruç ve hac gibi temel ibadet seviyesinde görenler olduğu gibi onu Allah'ın bu ümmete sağladığı bir kolaylık ve sünnet olarak değerlendirenler de olmuştur. Nitekim iddia edildiğine göre ehl-i kible, mut'anın Allah'ın şeriatından olduğu konusunda icma etmiştir. Buna karşın mut'anın nesh edildiğine dair kitap ve sünnette herhangi bir delil yoktur. Mut'anın bu durumu, onu son kerte-de Şii İmâmiyye'de inanç esası haline getirmiştir. Fakat bir diğer Şii mezhep Zeydiyye mut'a konusunda İmâmiyye'nin tam aksi kanaattedir (s. 208-218).

Üçüncü bölümün son başlığı altında Şia'nın mut'ayı helal kabul etme delilleri ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir. Bu deliller Kur'an, sünnet, sahabe ve ehl-i beyt kavli, istishâb, örf ve akıl şeklinde çeşitlilik göstermektedir. Yazar, söz konusu delilleri konuya objektif bir biçimde yaklaşarak tahlil etmiştir. İmâmiyye ilim adamlarının bu başlık altında dile getirilen Kur'an ayetlerini ve özellikle Sünni kaynaklarda geçen bazı hadisleri kendi esaslarına göre anlayıp yorumlamaları ilgi çekicidir. Benzer bir farklı yaklaşım istishâb, örf ve akıl delili için de geçerlidir. Hz. Ömer'in mut'a karşıtı tutumu veya mücadelesi, İmâmiyye'nin delilleri mut'anın meşruiyetine yorumlanmasında etkin bir biçimde kullanılmıştır. Yazar, Hz. Ömer üzerinden yapılan gerekçelendirmeleri geleneksel dini tutumun genel bakış açısına ters görerek eleştirmektedir. Ayrıca yazar, zaruret esasına ve akli delillere göre ortaya konan gerekçeleri haklı bir biçimde “erkek ve cinsellik merkezli” görüşler olarak nitelemektedir. Buna göre erkeğin cinsel hazzını tatmine ve zinadan uzak durmasına hizmet ettiği için helal olan mut'a, kadının cinsel hazzını ve geçimini sağlama-sı açısından haram olmalıdır (s. 219-258).

Kitabın dördüncü ve son bölümünde Ehl-i Sünnet'in mut'a meselesine yaklaşımı ve delilleri değerlendirilmiştir. Ehl-i Sünnet'e göre mut'a nikahı tanımının ele alındığı başlık altında mut'a ile muvakkat nikah arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ana hatlarıyla ele alınmıştır. Ardından mut'a akdinin yapılışının ve hükmünün konu edinildiği başlıklar altında, Ehl-i Sünnet mezheplerin mut'a akdinin keyfiyetine dair değerlendirmelerine, böyle bir akdin her ne kadar Peygamber (sav) döneminde belirli bir süre uygulansa da, daha sonra nesh edildiğine ve uygulamasının kesin bir biçimde haram olduğuna yer verilmiştir. Buna göre normal evlilikte hedeflenen sürekliliğin bulunmaması, neslin devamına, sağlıklı bir aile ve toplum inşasına hizmet etmemesi, talak, zihâr, liân ve miras gibi medeni hukukun gerekliliği olan sonuçlarına dair hükümler içermemesi mut'a nikahının haram oluş gerekçeleri arasındadır. Ehl-i Sünnet'e göre mut'a akdi fasit nikah kapsamında değerlendirildiği için, bu nikaha yapan kimseler hakkında akit şüphesinden dolayı herhangi bir had cezası uygulamamaktadır. Bunun yerine devlet başkanı veya onun vekili olan hakimler tarafından belirlenen ta'zîr cezası uygulanabilmektedir. Yazar, bütün bu

anlatımlarında sadece klasik eserlerden yararlanmakla kalmamış, klasik birikimin yanında mut'anın hükmü bağlamında günümüz ilim adamlarınca ve günümüzde kaleme alınan bazı eserlerde dile getirilen görüş ve değerlendirmelerden de istifade etmiştir (s. 261-273).

Ehl-i Sünnet'e göre mut'anın hükmü hakkında delillerin konu edinildiği başlık altında nakli ve akli delillere yer verilmiştir. Nakli deliller kapsamında İmâmiyye'nin mut'a akdine delil olarak sunduğu ayetlerde geçen kavramlar enine boyuna çeşitli kaynaklardan yararlanılarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Deliller yorumlanırken kıraat farklılıklarının ve nâsih-mensûh bilgisinin yoruma etkileri göz önünde bulundurulmuştur. Mut'a sözleşmesinin yasaklandığına dair hadisler de nakli deliller kapsamında ele alınmıştır. Hadislerde geçen farklı zamanlarda ve mekanlarda mut'anın yasaklandığına dair kayıtlar, gelenekte ve günümüz ilim adamlarınca telifi pek mümkün görünmeyen yaklaşımlar benimsenmesiyle sonuçlanmıştır. Yazar, konuya ilişkin hadisleri farklı yorum ve bakış açıları eşliğinde analiz etmiştir. Son merhalede yazara göre hadisler üzerinden bir delil sistematigi oluşturmak yerine Kur'an'ın umum hükümleriyle hareket etmek en sağlıklı yaklaşımdır (s. 275-338).

Çalışmanın sonuç bölümünde ana hatlarıyla çalışma özetlendikten sonra konuya ilişkin kanaat bildirilmiştir. Buna göre zinayı, gizli açık fuhşu yasaklayan, evliliği dinin önemli dayanaklarından biri olarak gören ilahi kaynaklı bir dinin elçisi, şehvi arzuları tatminden başka hiçbir amacı bulunmayan mut'aya geçici süreliğine dahi olsa müsaade etmiş olmaz. Yazarın ifadesiyle "Böyle bir cinselliği dinin herhangi bir yerine oturtmanın imkanı gözükmemektedir." Hz. Peygamber (sav) döneminde mut'a uygulandığına dair haberler güvenilir değildir. Mut'aya yönelik haber ve uygulamalar, gerçekte İslam'a sonradan girmiş toplumların kendi örfleri çerçevesinde makul kabul ettikleri cinsel tutumun "İslamlaştırılması"ndan ibarettir. Ayrıca mut'anın dinde bulunmayan bir uygulama olduğuna dair akli deliller yeterince güçlü olmasına rağmen Şia'nın delillerini çürütmeye çalışmak, mut'a tartışmalarını meşru bir zemine çekmekten başka bir işe yaramamaktadır. Yazara göre burada yapılması gereken, meseleyi içinden çıkılmaz hale getiren haber-i vahidleri kabul etmemek; bunun yerine Kur'an'ın ana ilkeleri ve Peygamber'in uygulamasını esas alarak mut'anın haramlığı konusunda kesin hüküm ortaya koymaktır (s. 339-345).

Sonuç olarak Şia ve Ehl-i sünnet fihhına göre mut'anın karşılaştırmalı bir biçimde ele alındığı bu çalışma ilim dünyamıza katkı sağlayacak ve yeni çalışmalara kapı aralayacak nitelikte bir eserdir. Eser, ciddi ve uzun soluklu bir çabanın ürünüdür. Bütün olumlu yanlarına rağmen çalışmaya yapacağımız eleştiri, sırf cinselliğe hizmet eden mut'a karşısında nikahın ulvi gayeleri daha belirgin bir biçimde vurgulanabilirdi. Bu sayede meşru

akit olan nikahla sırf cinsel tatmine hizmet eden mut'a arasındaki ayrım var olandan daha açık bir biçimde okuyucuya sunulabilirdi. Nikahın meşruiyeti mut'anınsa meşru olmadığı daha önce plana çıkarılabılırdı. Yazar, bu ayrıştırmanın farkındadır. Bu yüzden yer yer her iki uygulamanın bu yönlerini açık bir biçimde hatırlatmaktadır. Fakat çalışmanın ana konusunu nikahın değil de mut'anın oluşturması ve mut'a sözleşmesinin de sırf cinsellik içerikli olması, okuyucu için mut'a ile nikah arasında olan ayrışmayı en azından üslup düzeyinde bazen zora sokmuştur.